

10 een transparantie

Synopsis

Jean-Paul Sartre als een Heideggerkameraad van wie Jan Publiek het maar liever niet moes weten.

Inleiding: kloof tussen mezelf, empirist en anti-moralist, en Sartre, atheïst en moralist getoetst aan de boodschap van 'Over het Existentialisme'.

Sartre als vurig bewonderaar van en ijveraar voor Heidegger en Heidegger en Sartre als onderling uiteenlopende karakters. dus in aanmerking komend voor het dierbare misverstand. Heidegger door Sartre voorgesteld als de atheïst die hij niet was. De betekenis van Heideggers leer voor ook de persoon van Sartre. De 'authenticité' en de 'Eigenlichkeit'. Het 'vernietende Niet' van Heidegger, dat in Sartre's filosofische hoofdwerk Het Zijn en het Niet de eigenlijke aanleiding is van Sartre's vrijheidsidee tegenover een weinig coherent atheïsme dat in Sartres popularisering wordt voorgesteld als het fundament van dezelfde vrijheidsidee.

Het jeugdverslag van 'De Woorden': de dagdromerij van de jonge Jean-Paul door mij begrepen als het teken van een krachtige aanleg tot de binding aan een autoritaire held.

Heidegger na 1945: de nazi en de man van een koude douche voor Sartre in zijn 'Brief ueber den Humanismus'. Hugo Barine, de held van Les Mains Sâles, 1948, als een weerslag van resp. de gewone Sartre en, in het laatste bedrijf, van een egofantasie van Sartre, en zijn slachtoffer Hoederer als Martin Heidegger, zoals deze verschenen moet zijn op het toneel van Sartres fantasie.

Eerste pagina's:

Volgens mensen die het konden weten was Sartre een mens van innemende kwaliteiten en van rechtschapen inborst. Vrijgevig, toegankelijk en open voor discussie, optimistisch, van gelijkmoedig temperament, vergevingsgezind en gezegend met een werkzaam gevoel voor rechtvaardigheid. En wat niemand ooit weersprak: tevens was hij een man van zeldzame intelligentie en van groot literair talent. Geen wonder dus dat hij in de jaren van zijn roem en

ook later nog een ongeteld aantal mensen heeft geïnspireerd. Sommige andere mensen echter, zo valt te noteren, inspireerde hij juist niet. En hoe kwam het dus dat ik, toch al jong met een paar hoofdzaken van de Sartriaanse idee bekend, nooit tot die menigte van geïnspireerden heb behoord. En hoe zou het komen dat ik nog onlangs, bij de derde of vierde lectuur van *Over het Existentialisme* ('l'Existentialisme est un Humanisme'), het populariserende vertoogje van 1946 dat meer dan welk ander werk van Sartre ook het bijbelkje van de Sartrianen was, mijn tenen opnieuw voelde krommen.

Daar zitten persoonlijke achtergronden achter, van mezelf maar binnen mijn perspectief ook van Sartre. Voor mij was hij en bleef hij onder andere het zondagskind dat aan het mensdom een angst, een wanhoop, een verlatenheid en een hel probeerde aan te praten die uit weinig meer dan alleen die beladen woorden bestonden; woorden die voor sommige andere, minder door het lot gezegende mensen ook echte gevoelens, echte ervaringen konden aanduiden. En dat misbaar om zo goed als niemendal dan ook nog ontplooid in de jaren 1943-1950, toen bijvoorbeeld de hel van het beroemde Huis Clos, ons gepresenteerd als een hotelkamer met daarin een clubje van onstuitbare bemoeials, toch waarlijk niet het meest helse oord was waarvan op het moment van schrijven, het jaar van de Heer 1944, kon worden bericht. En dat verschil zo niet naast sommige bekend gebleven oorden van de Tweede Wereldoorlog, want wat wist een Sartre daar in 1944 van, dan toch zeker naast die van de Eerste. Nog altijd treft een retoriek van deze soort – en deze retoriek dan ook nog ter presentatie van een probleem dat tot dan toe geen mens uit de slaap had gehouden¹ - me als smakeloos. Een eigen ondervinding met de tragiek, zo bleek bijna ten overvloede, kon ook uit Sartres jeugdverslag *De Woorden* ('Les Mots') niet worden opgemaakt, ondanks een aanvechting van het 'duistere bewustzijn van het gevaar mens te zijn' die het knaapje Jean-Paul reeds rond zijn tiende jaar bezocht.² Naderhand bleek uit het befaamde interview van Pierre Victor zelfs een tegendeel. De wanhoop was bij Kierkegaard gelezen, de angst bij Heidegger, en het was nu eenmaal mode

---

¹ Namelijk het probleem van het zicht op onze ethiek dat exclusief aan de Ander zou zijn voorbehouden, met als winst voor de Ander een voorsprong in macht over ons.

² Jean-Paul Sartre, *De Woorden*, vert. Pierre H. Dubois, Erven Bijleveld, 1972, p. 91

geweest; aan Sartre zelf daarentegen waren deze ervaringen vreemd gebleven.³ En dan ook nog als verkondiger van een leer van de vrije wil had hetzelfde zondagskind – beschermde jeugd, goede opleiding, talent, gezondheid, werkkraft, succes, nooit een materieel probleem, vrienden, vrouwen bij het gros en toch altijd die lieve en tolerante Simone bij de hand – wel heel gemakkelijk praten. En tenslotte: wie niet deed wat de leer van Sartre hem gebod was een ‘smeerlap’ of ‘te kwader trouw’. Wat verbeeldde de wijsgeer zich? Maar er was meer. En nog altijd is er meer. Sartre was fenomenoloog en moralist, ik ben vanaf mijn 21^e – nu ja: ik was bijna 22 - empirist en antimoralist. Sartre afficheerde zich als atheïst, ik wist vanaf het moment dat ik onchristelijk was – als resultaat van een empirisch onderzoek naar de ethische praktijk van de Heer, zoals genoteerd in het aan hem toegeschreven openbaringsgeschrift, met als inzet de vraag of de goddelijke ethiek ook aan mijn voorkeur zou voldoen – dat mijn ongeloof met atheïsme niets van doen had en nooit meer iets van doen zou kunnen krijgen. Voor mij mocht de Heer wèl bestaan - als werkhypothese was dat wèl bestaan een voorwaarde geweest tot het onderzoek -; slechts moest Hij het voortaan stellen buiten mijn positieve interesse. Dat Hij dat kennelijk ook zelf begreep, daar het resultaat van dat onderzoek Hem op slag en voorgoed uit mijn hersenschors en uit mijn kosmos deed verdwijnen, liet zich noteren. Maar het was geen bewijs voor Zijn niet-bestaan. Nooit, toen niet en ook later niet, was ik geneigd om de atheïst op dit punt terwille te zijn. De empirist die ik krachtens dat onderzoek was had voor zulke bewijzen geen employooy; dit om te beginnen. Maar nog iets anders was er ook. Het waren de vroege jaren '60 nog. Het existentialisme en het moralistische atheïsme in het algemeen waren zeer in de mode. En daarmee de hypothese van het niet-bestaan van een wetgevende godheid, respectievelijk van het overleden zijn enzovoort van dezelfde godheid, als roeping of zeg maar gewoon als gat in de markt voor de moralist. In theorie zowel als praktijk was ik met het streven redelijk bekend geraakt maar er tevens van bekoord geraakt was ik niet. En hoe lag de verhouding nu? Als de ex-christen die ik voortaan was behoorde ik tot de veronderstelde klandizie,

---

³ In het interview met Victor (alias Benny Levy, vertaling in Vrij Nederland, 5-4-1980, bijlage pp 4-5. De romantitel *Walging* ('La Nausée') valt buiten het door mij genoemde rijtje, daar deze niet door Sartre maar door diens uitgever Gallimard werd bedacht.

namelijk tot een mensdom dat volgens de pioniers van dit front verweesd was geraakt en hulpeloos in vragen van goed en kwaad. Door hen zou dit mensdom, dus ook ik, uit de zedelijke nood worden gered, met *nieuwe zedelijke waarden*. En wat verwachtten diezelfde boodschappers dus nu van mij? Was het iets anders dan dat ik aan die nieuwe waarden, dus gewoon aan hun moraal, zou gaan *gehoorzamen*?

Zo leek het en zo bleek het ook. Welnu: geen denken aan. En de grens kon niet scherp genoeg getrokken zijn.⁴ Hoewel de tijden snel veranderden en de dagen van het existentialisme als modedilosophie ook op dat vroege moment al waren geteld, bleef mijn mening over het streven van dit front en over zijn meest in het oog lopende inspirator dezelfde. De volgende passage uit een vertaling van *Over het Existentialisme*, gecombineerd met mijn reactie, kan een deel van de tegenstelling verduidelijken:

De existentialist ondervindt het echter als zeer hinderlijk dat God niet bestaat want daarmee vervalt ieder mogelijkheid om kosmische principes te vinden; er kan niets meer bestaan dat a priori goed is... (..)
Als God niet bestaat is inderdaad alles geoorloofd en daarom is de mens verlaten, omdat hij noch in zichzelf noch buiten zichzelf iets vindt om zich aan vast te klampen... (p. 23)⁵

Ook hier dat verzonnen leed, zelfs al blijkt het ongerief der verlatenheid slechts een hinder. Had Sartre nog nooit een sinds generaties ontkerstende socialist of een andere losloper zonder god of gebod ontmoet? Bovendien kan een godheid die niet bestaat ons evenmin verlaten hebben, laat staan dat hij ons van morele (..)

---

⁴ Mij bleek het via Han Lammers, Harry Mulisch en Joris van den Berg (red.): *Zo is het in de Pays Bah*, De Bezige Bij 1964, vnl p. 5. Eén en ander – het afscheid van zowel een christelijk geloof als van de mij bekende varianten van het moralistische atheïsme - kwam samen en kristalliseerde op een enkele middag in maart 1964 en vond vanaf één of twee uur later – er drong een deadline - een gedeeltelijke echo in een drietal geschriftjes van eigen hand en in een uitvoerig woordelijk vertaald citaat. Zie S.: *Geweldige kunst, Kantstudie* en *Er is nog hoop!* en n.n.: *Sic!* in: Pharetra, Studentenblad aan de Vrije Universiteit, 6 april 1964. De persoonlijke en verdere relevante achtergrond van deze geschriftjes vult enige hoofdstukken van mijn essay *Een goed Gesprek*, op een cd-rom in mijn kast.

⁵ Dit citaat en de nog volgende citaten uit de Nederlandse vertaling van Caspar Hendriks, Bruna & Zn, 1967

